
Recenze

Petr Kitzler: *Athletae Christi*

Raně křesťanská hagiografie mezi nápodobou a adaptací

Praha, Filosofia 2012. 232 s.

Publikace je věnována rozboru recepcce *Passio Perpetuae* v literatuře raného křesťanství, je jakýmsi vrcholem bádání, kterému autor zasvětil delší čas, jak je patrné z jeho publikovaných studií v letech 2006-2011. Jakkoli byla snad nejvýznamnějšímu martyrologickému textu staré církve věnována již značná vědecká pozornost, o čemž mimo jiné svědčí dlouhý soupis bibliografie na stranách 194-212 recenzované publikace, přesto se zájem doposud soustředil především na otázky lingvistické, historické nebo teologické, související s literárním zpracováním událostí kolem umučení svatých Perpetuy a Felicity a jejich druhů. Recepce textu v dalších obdobích církevních dějin zůstávala poněkud stranou pozornosti moderních interpretů. Právě tuto mezeru se rozhodl autor publikace alespoň částečně vyplnit.

Monografie představuje přepracovanou verzi doktorské disertace, kterou autor připravil na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Lze ji ovšem také chápat v kontextu dalších publikovaných prací jako velice důkladný úvod k četbě hagiografických textů, které Petr Kitzler vydal v uplynulých letech v nakladatelství Vyšehrad ve dvou svazcích pod titulem *Příběhy raně křesťanských mučedníků*. V prvním svazku tohoto výboru nejstarší latinské a řecké martyrologické literatury totiž najdeme mimo jiné právě Kitzlerův překlad *Passio Perpetuae* i *Acta Perpetuae*.

Prezentaci výsledků svého výzkumu uspořádal autor do dvou oddílů. První oddíl (s. 21-85; všechny stránkové údaje v závorkách se vztahují k recenzovanému textu) představuje *Passio Perpetuae* jako pretext. Zde se čtenáři dostanou informace o aktuálním stavu bádání ohledně datace, autorství, struktury, o textových variantách a dalších literárních aspektech *Passio Perpetuae*. Předloženy jsou jak názory, na nichž se většina světových odborníků shoduje, tak i otevřené otázky, v nichž odborná veřejnost ještě nedospěla ke smířlivým stanoviskům. Významným oddílem první části publikace je kapitola *Passio Perpetuae a její inovativní rysy*, kde jsou představeny určité momenty, které jak v době vzniku, tak i později mohly působit poněkud revolučně. Především jde o výraznou formu emancipace ženství spojené s převrácením tradičních sociálních rolí (vztah muž–žena, vztahy v rodině) a o postavení mučedníků vůči církevní hierarchii.

Tato problematika (a zde na malou chvíli opouštíme Kitzlerův text) provázela církve od počátku, neboť již v biblických textech se dochovala svědectví, že se

různé koncepce vztahů uvnitř komunity křesťanů dostávaly do konfliktu. Není třeba zabíhat hluboko do biblických studií, aby bylo jasné, že v Novém zákoně soupeří o vliv několik různých koncepcí hierarchického uspořádání rodících se církevních komunit a plodné napětí mezi charismatickým a hierarchickým prvkem v církvi je patrné v náznacích již v novozákonních epištolách. Rovněž tak vidíme, že vztah muže a ženy či postavení ženy v Novém zákoně kolísalo od naprosté podřízenosti k rovnosti.

Nakolik však Bible byla základním normativním textem, natolik se v různých dobách či na různých místech disciplinární (neméně i naukové) problémy, které se objevily, řešily různým způsobem, ale vždy s odkazem na určité chápání svatých Písem. Bible zůstávala vždy základní autoritou, i když nové situace vyžadovaly hledat v ní odpovědi na otázky, které biblickým autorům na mysl ani nepřišly. Bylo tedy třeba stále interpretovat a reinterpretovat posvátný text. I zde však bylo na co navazovat, neboť Bible sama o sobě je výsledkem kontinuálních reinterpretací starších textů. Tento proces je dobře známý a v biblických vědách perfektně zmapovaný. Jestliže například Izaiáš vyslovuje své „Hle, dívka počne“ (Iz 7, 14), jistě neměl potuchy, že právě tento výrok o mnoho staletí později bude shledán jedním z nejvýznamnějších prorockví potvrzujících panenské početí Mesiáše (srv. Mt 1, 23). Jeho dávný výrok dostává tak v kontextu mnohem pozdějšího náboženského vývoje vyšší smysl (*sensus plenior*). Bible vykládá Bibli – vychází najevo nečekané potence starozákonního textu, aniž by však šlo o překrucování někdejšího poselství. Hovoří se o principu znoučtení (*relecture*) neboli reinterpretace. Katolická církev dnes například princip znoučtení považuje za jednu ze základních charakteristik katolické interpretace Písma.¹

V principu stojíme před oním podivuhodným procesem rozvoje a tříbení takzvané apoštolské tradice, jejímž jsou svatá Písma privilegovaným svědkem i neustálým referenčním bodem. Nelze souhlasit s míněním autora monografie *Athletae Christi*, že novost by byla známkou heterodoxie, zatímco tradice a pravověří je to, co bylo prověřeno a schváleno časem (srv. s. 151 Kitzlerovy monografie²). Tak církev tradici nechápe. O prověření časem není možno v této souvislosti vůbec mluvit,

1 Srv. *Výklad Bible v církvi*. Oficiální dokument Papežské biblické komise z r. 1993. Kostelní Vydří, Karmelitánské nakl. 2007. Především viz kapitulu IIIA, 1 a 2.

2 Zde se P. Kitzler odvolává na článek „Ortodoxie a hereze“ Maurice Wilese, avšak na inkriminované 185. stránce publikace *Rané křesťanství. Počátky a vývoj církve do roku 600* (ed. P. Kitzler, Brno, CDK 2009), kde se článek objevuje v českém překladu P. Kitzlera, jeho autor naopak naznačuje, že s výrokem „ortodoxie je vždy v zásadě konzervativní, hereze z povahy věci inovativní“ nesouhlasí, a naopak nabízí alternativu, která lépe odpovídá současnému poznání a koneckonců i mnou naznačenému chápání církevní tradice: „Ortodoxie a hereze jsou spíše alternativní možné vývoje hnutí, které je zpočátku nehotové a rozmanité. Protikladné názory mohou jeden jako druhý najít oporu v různých momentech křesťanské minulosti; jeden jako druhý také budou nezbytně inovativní při rozvíjení nehotových názorů svých předchůdců tvář v tvář měnícím se okolnostem a novým zkušenostem.“ Viz rovněž s. 185.

protože při formulování pravd víry šlo i v rané církvi (stejně jako později) o soulad s tím, co otcové a učitelé chápali jako Bohem zjevené. A to žádné prověření časem nepotřebovalo. To se prostě předávalo z generace na generaci. Dále je třeba upřesnit, že toto předávání čili tradice, je živý proces, který zahrnuje neustále nové promýšlení a přeformulování starých odpovědí v kontextu nových otázek, které přináší doba. Tradici tedy charakterizuje nejen stabilita a neměnnost, ale také kreativita a rozvoj. Tradice proto není pouze to, co nerozhlodal zub času, ale také to, co se rozvíjí a roste. Kontinuita spočívá ve věrnosti zdrojům náboženského poznání (zejména Biblii) a v úctě k odkazu předků, jistá diskontinuita v tom, že výsledky reinterpretačního procesu mohou – a v kontextu vzrůstajícího poznání – i musí být značně odlišné od dřívějších pokusů vystihnout božskou pravdu, která se skrze prameny náboženského poznání vyjevuje. Navíc je v teologii třeba rozlišovat apoštolskou tradici a různé ekleziální tradice, které mohou koneckonců být i protichůdné, což vždy zavdávalo podněty ke vzájemnému obviňování z hereze, a v konečném důsledku přispívalo ke stále preciznějšímu vystižení „pravověrné“ nauky vlastně ve všech vzájemně znesvářených paralelních naukových prouděch, včetně toho, který z těch či oněch důvodů na významných koncilech staré církve zvítězil jako „katolický“.¹

Vzácné na Kitzlerově práci je, že autor detailně dokumentoval a popsal způsob rozvoje určitého úseku církevní tradice prostřednictvím novočtení na příkladu jednoho významného nebiblického textu.

Výsledkem první části publikace *Athletae Christi* je tedy vystižení určitých – v kontextu doby revolučních – prvků, které mohly hrát roli při reflexi křesťanské identity v dané době (emancipace ženství, sociální postavení členů uvnitř křesťanských rodin, chápání ctnosti, postavení mučedníků ve struktuře církve, představy o posmrtném životě). To jednak dnešnímu čtenáři ukazuje, jak se v dané době vzniku *Passio Perpetuae* na přelomu 2. a 3. století v severní Africe tyto aspekty křesťanské existence ventilovaly, a jednak jsou tyto inovativní rysy textu východiskem pro sondu do dějin recepce *Passio Perpetuae* v dalších obdobích církevních dějin.

Tato recepcí je předmětem druhé části publikace, přičemž se začíná redaktořem *Passio* (s. 89-96) a Tertullianem (s. 97-100), pokračuje se analýzou vlivu, který *Passio Perpetuae* měla na formaci dalších mučednických textů v severní Africe (s. 101-108), největší prostor je však věnován sv. Augustinovi a jeho pokračovatelům (s. 109-131), především jeho kázáním proneseným při příležitosti oslav svátků těchto velkých mučednic a jejich druhů. Konečně poslední zastávkou jsou *Acta*

1 K tomu srv. např. klasické dílo Y. Congara *La Tradition et les traditions* (2 vols., Paris, A. Fayard 1960-1963), nebo alespoň základní orientaci nabízející úvod do teologie (např. Pospíšil, C. V., *Hermeneutika mystéria*. Praha–Kostelní Vydří, Krystal OP–Karmelitánské nakl. 2005, zejména s. 74-81).

Perpetuae (s. 132-151), která jsou charakterizována jako pokus výrazně přepracovat původní příběh, a obohatit ho tak o nové teologické akcenty.

Je skutečně podnětné pozorovat, jak Kitzler před očima čtenáře postupně odhaluje různé způsoby manipulace s textem *Passio* podle toho, co bylo pravděpodobným teologickým záměrem toho kterého vykladače. Byť Kitzler sám používá pro výkladové proměny výrazů se spíše hanlivým přídechem (manipulace, normalizace ...), musíme mít na zřeteli, že nechce tyto významové posuny posuzovat především jako negativní, což výslovně uvádí na s. 156. Jakkoli historik často může podléhat dojmu, že to původní je to pravé, zatímco pozdější vrstvy a nánosy vedly spíše k degeneraci, vzhledem k tomu, co bylo výše předesláno o rozvoji tradice, a zejména po lekci, kterou exegezi a hermeneutice uštědřil H.-G. Gadamer, je nutno v hodnocení pozorovaných jevů postupovat obezřetně. Je totiž zřejmé, že vzdálenost mezi vykladačem a textem, překlenutá částečně vykladačskou tradicí, která spolu se souhrnem dalších daností vytváří vykladačův životní kontext a formuje jeho předporozumění, je nejen příležitostí původně ryzí dílo zkazit, ale především šancí vydobýt ze starého dřla nové hodnoty. Zdá se mi, že tento hermeneutický potenciál nebyl Kitzlerem plně využit při interpretaci proměn, kterými recepcí *Passio Perpetuae* procházela. Zastavil se u konstatování a u poměrně podrobného popisu těchto proměn z pozice čtenáře, který snad ani nechce překročit práh teologie. Je otázkou, jestli tento přístup – snad by se dal nazvat filologický – je pro interpretaci teologickými významy nabitých děl raného křesťanství plně dostačující.

Při závěrečném hodnocení přečteného lze říci, že monografie plní cíl, který si vytkla, totiž mapuje recepci severoafrického martyrologického textu *Passio Perpetuae* v literatuře rané církve. Je třeba také vyzdvihnout čtivost publikace. Čtenáře potěší, jak jedna část hladce navazuje na druhou, jak snadno lze sledovat postup autorových myšlenek, jak je argumentace sevřená a konzistentní. Schází však podstatnější závěr, který by to, co bylo zmapováno, uvedl na vyšší úroveň interpretace, například z hlediska dějin dogmatu nebo právě třeba z hlediska filosofické hermeneutiky.

Užitečným přídávkem publikace je třetí část, nazvaná jednoduše „Apendix“, kde jsou otištěny překlady pěti Augustinových a Pseudo-Augustinových kázání na motivy umučení Perpetuy a Felicity. Čtenář si tak snadno může na primárním textu ihned ověřit Kitzlerovy poznatky. O pečlivosti zpracování publikace svědčí obsáhlý soupis bibliografie a také rejstříky, které zachycují citovaná biblická místa, citované mučednické spisy a citovaná dřla antických, patristických a středověkých autorů, dále je připojen rejstřík antických jmen, věcný a místní rejstřík a rejstřík moderních autorů.

Jiří Žůrek